

Людмила ДОБРОВОЛЬСЬКА,

завідувач відділу початкової освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Вікторія КИРИЛЕНКО,

методист відділу початкової освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

НОВІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Четвертий рік освітянська спільнота України працює в умовах повномасштабної війни, гідно тримаючи освітянський фронт та забезпечуючи безперервний навчальний процес для кожної української дитини. У новому навчальному році вчителям початкових класів необхідно звертати особливу увагу на психологічну підтримку дітей, створюючи безпечне освітнє середовище та допомагаючи кожному розкритися та розвиватися попри трагічний досвід війни. Водночас слід розвивати критичне мислення, навчати співпраці та розуміння цінності миру й єдності. Розвиток компетентностей учнів початкової школи в освітньому процесі – одне із найважливіших завдань сучасної освіти. Детальніше про це у наших методичних порадах.

Важливим чинником успішності зростаючої особистості є розвинені соціально-емоційні навички. Андреас Шляйхер, директор з питань освіти та навичок ОЕСР, засновник PISA, зазначав, що соціально-емоційні навички мають бути у центрі освіти, оскільки діти з розвиненими СЕ-навичками отримують вищі оцінки і «вищі очікування щодо свого майбутнього».

Соціально-емоційне навчання

Соціально-емоційне навчання стало особливо актуальним в реаліях сьогодення, адже розвинені СЕ-навички допомагають дітям впоратися зі стресом, підвищеною тривожністю, розвивати стійкість та емоційну регуляцію; виражати, розпізнавати і розуміти емоції та почуття, налагоджувати та підтримувати позитивні взаємини, керувати власною поведінкою, бути зосередженими та впевненими у собі тощо. Дослідження доводять, що діти, які залучені до програм соціально емоційного навчання, будують дружні взаємини з однолітками, співпрацюють та виявляють лідерські якості, позитивно ставляться до навчання у школі та мають значно кращі академічні досягнення. Розвиток самоконтролю, емпатії та навичок вирішення конфліктів допомагає їм зменшити агресію, булінг та інші негативні прояви поведінки. Відзначається покращення психічного здоров'я, оскільки діти вчаться справлятися зі стресом, тривогою, розчаруванням, розвивають стійкість та позитивне ставлення до себе та оточуючих. Відбувається підвищення самооцінки та впевненості, адже, якщо дитина розуміє свої емоції та вміє з ними працювати, вона стає більш впевненою у своїх силах. СЕН сприяє створенню безпечної, інклюзивної атмосфери в класі, де діти відчують свою цінність; розвитку «м'яких» навичок (soft skills), як от: комунікація, співпраця, адаптивність, креативність.

Із лютого 2025 року розпочалася масштабна підготовка вчителів *початкових класів та частини вчителів 5-6 класів за програмою «СЕН «Зерна»*: розвиток соціально-емоційних навичок та підтримка

благополуччя дітей і педагогів», яка розроблена Лабораторією екологічних підходів до соціально-емоційного навчання Гарвардської школи вищої освіти, та впроваджується за підтримки the LEGO Foundation. Під час тренінгу учасники знайомляться з активностями, які спрямовані на розвиток таких сфер навичок (у Програмі – сили), як от: самоусвідомлення (позитивне мислення, оптимізм, подолання дистресу, заземлення, впевненість у собі), співпраця (робота в команді, побудова взаємин, розв'язання конфліктів, лідерство), емоційний інтелект (вираження, розпізнавання й розуміння емоцій, уміння керувати ними, емпатія), когнітивні навички (концентрація уваги, ментальна включеність, оперативна пам'ять, уміння слухати, самоконтроль, цілепокладання, критичне мислення, креативність). У І півріччі 2025 року навчання пройшли 2465 педагогів. Для решти учителів тренінги будуть продовжені у 2025-2026 навчальному році. Сподіваємося, що отримані знання та запропоновані авторами програми активності допоможуть організовувати ефективний освітній процес, адже їх доречно використовувати під час ранкових зустрічей, на усіх уроках, під час повітряної тривоги – в укритті, в позаурочній діяльності. Пам'ятаймо, що соціально-емоційне навчання — це не окремий предмет, а невід'ємна частина освітнього процесу, яка має інтегруватися в щоденне життя класу, адже допомагає дітям не тільки краще вчитися, а й розвиватися як цілісні, щасливі та успішні особистості.

Оновлення Державного стандарту початкової освіти: основні акценти

Міністерство освіти і науки України анонсувало оновлення Державного стандарту початкової освіти. Це важливе завдання для педагогічної спільноти, оскільки реалії сьогодення ставлять нові вимоги до підготовки учнів/учениць. Передбачається, що структура Держстандарту початкової освіти буде узгоджена з новими стандартами базової середньої освіти (5–9 класи, 2020) та профільної середньої освіти (10–12 класи, 2024), що забезпечить послідовність і наступність між різними рівнями шкільної освіти. Оновлений документ стане основою для нової Типової освітньої програми, модельних навчальних програм до предметів / інтегрованих курсів, сучасних підручників для 1–4 класів та інноваційного освітнього контенту. Важливо, що стандарт враховуватиме потреби всіх учнів, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, що сприятиме створенню інклюзивного навчального середовища.

У 2024 році було проведено **Загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти (ЗЗМЯПО)**, під час якого визначався рівень математичної, читачкої та природничо-наукової компетентностей учнів 4-их класів. За результатами

ЗЗМЯПО не подолали базового порогу з математики – 14,6%, з читання – 17,7%, з «Я досліджую світ» – 16,1% четвертокласників. Варто зауважити що моніторинг природничо-наукової компетентності у 2024 році проводився вперше, а математичної та читацької – втретє (2018, 2021, 2024). Відповідно не подолали базовий поріг з математики у 2018 році – 13,4% , у 2021 році – 16,1%; з читання у 2018 році – 13,6%, у 2021 році – 17,5%.

Математична компетентність. Дані дослідження свідчать, що у циклі 2024 р. відбулося певне покращення успішності виконання четвертокласниками завдань усіх категорій змістового виміру математичної компетентності. Найкращими були результати виконання завдань категорії «Геометричні фігури й геометричні величини». Їх виконали 61% учнів і учениць, що є найкращим показником за всі три цикли (2018 – 57%, 2021 – 59%). Позитивні зміни випускники початкової школи також продемонстрували, виконуючи завдання змістової категорії «Робота з даними». Так, у 2024 р. в середньому 54% учасників ЗЗМЯПО змогли впоратися із задачами, що передбачали, наприклад, читання графіків, таблиць, їх доопрацювання відповідно до умови тощо, виразно вищий за показник попередніх циклів (51% в обох циклах). Виконання завдань категорії «Числа й вирази» четвертокласниками у 2024 р. засвідчило незначне покращення успішності порівняно з 2021 р. (59% проти 58%), але це гірший результат, порівняно з тим, якого учнівство досягло у 2018 р. (62%). Найбільш проблемними для випускників як поточного, так і попереднього циклу виявилися завдання категорії «Вимірювання». У 2024 р. середня успішність цієї категорії становила 52% (у 2021 р. (50%)), але набагато гірше, ніж у 2018 р. (59%). Отже, враховуючи результати дослідження, необхідно постійну увагу приділяти виконанню завдань змістових ліній «Вимірювання» та «Числа й вирази», збільшити кількість практичних вправ.

Щодо когнітивних вимірів математичної компетентності, то найлегшими для четвертокласників були завдання з категорії «Знання». У 2024 році 74% учнів/учениць дали правильні відповіді (у 2021 – 73%, у 2018 – 78%). Завдання категорії «Застосування» передбачали використання набутих знань для розв'язання стандартних задач і виявилися дещо складнішими. Так, у 2024 році з такими завданнями впоралися 59% дітей (у 2021 – 58%, у 2018 – 62%).

Найскладнішими для учнівства залишаються завдання категорії «Міркування», для виконання яких необхідно проаналізувати інформацію, логічно її структурувати для знаходження прийнятного варіанта вирішення. Проте за цією категорією спостерігається незначна позитивна динаміка (2018 – 40%, 2021 – 41%, 2024 – 43%).

Враховуючи вищезазначені результати, розробники ЗЗМЯПО рекомендують упроваджувати на практиці компетентнісні засади математичної освіти, широко застосовувати діяльнісний підхід, пропонувати задачі з реальним життєвим змістом, а саме: модельні задачі, стандартні задачі, творчі задачі для розширення учнями кола застосувань математичного методу через розв'язування нестандартних задач; проблемні задачі для ознайомлення учнів із сучасним станом математики, розв'язанням давніх математичних проблем.

Читацька компетентність. Варто зазначити, що падіння читацької компетентності молодших школярів фіксують дослідження у різних країнах, пояснюючи це навчанням в умовах карантинних обмежень під час пандемії COVID-19. Так у 2021 році четвертокласники у 21 країні продемонстрували нижчий середній результат, ніж у 2016 році.

Під час оцінювання читацької компетентності молодших школярів (ЗЗМЯПО) враховувалося наскільки у них сформовані вміння опрацьовувати різні за метою читання тексти (художній, науково-популярний, рекламний медіатекст), а саме:

- 1) знаходження інформації, поданої явно або опосередковано;
- 2) формулювання простих висновків на основі інформації;
- 3) інтерпретування й узагальнення (інтегрування) інформації;
- 4) аналізування та оцінювання змісту та форми тексту.

Результати моніторингу з читання свідчать, що високий поріг сформованості читацької компетентності подолали 13,5% випускників початкової школи, а 17,7% учнів/учениць не досягли базового рівня.

Під час моніторингу діти виконували різнопланові завдання: тестові, надання короткої відповіді та надання розгорнутої відповіді. З тестами завданнями базового рівня справилися 68% респондентів, а з тестами високого рівня – лише 22%. Завдання, які стосувалися художнього тексту, успішно виконали 61% учасників, рекламного медіатексту – 56%, науково-популярного – 55%. Отже, учні/учениці краще справлялися із завданнями до сюжетних текстів. Тому у новому навчальному році необхідно більше пропонувати для читання та аналізу безсюжетних та змішаних текстів.

Результати також свідчать, що 71% учнівства успішно впоралися із завданнями на знаходження інформації, 67% – на формулювання висновків. Найскладнішими для виконання виявилися завдання, спрямовані на аналіз та оцінювання змісту й форми тексту (43%), і ті, які вимагали інтерпретації й узагальнення (інтегрування) інформації (42%). Якщо відповіді на завдання були «сконцентровані» в одному реченні, то 77% випускників виконали їх правильно. Проте, якщо інформація містилася у сусідніх реченнях, то завдання виконали правильно 52% учасників; у кількох абзацах – 55%, в усьому тексті – 48%. Труднощі виникали при виконанні завдань зі схемами – лише 57% дітей виконали правильно. Легшими для учнівства були завдання на вибір правильної відповіді із кількох запропонованих – 68% справилися з ними. Проте складнішими виявилися завдання на надання короткої та розгорнутої відповіді (правильно виконали відповідно 55 % та 45% учнів/учениць).

Враховуючи результати дослідження, педагогам необхідно більше уваги приділяти читанню, аналізу та оцінюванню не тільки художніх, а й інформаційних (науково-популярних та рекламних) текстів; формувати вміння надавати зв'язні відповіді на питання щодо прочитаного, а також застосовувати прочитане для виконання якихось практичних дій.

Природничо-наукова компетентність. Слід зауважити, що в Україні стан сформованості природничо-наукової компетентності вперше був оцінений у 2007 році у межах міжнародного дослідження TIMSS. Тоді Україна продемонструвала 26 результат серед 36 країн-учасниць. Тому проведене дослідження рівня сформованості природничо-наукової компетентності четвертокласників у 2024 році має важливе значення. Як і сильні й слабкі сторони молодших школярів в опануванні базового природничо-наукового курсу на засадах НУШ виявив моніторинг?

В освіті розвиток природничо-наукової компетентності учнівства забезпечується передусім через організацію опанування природничо-наукових дисциплін на основі діяльнісного підходу. Учні/учениці мають усвідомити принципи сталого розвитку, цінність науки й технологій як у глобальному, так і особистісному вимірі, пов'язати складні наукові концепції з

реальними життєвими ситуаціями, дотримуватися відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки у навколишньому світі.

Відповідно в межах ЗЗМЯПО учнівству на тестуванні пропонували завдання трьох змістових категорій: **«Дослідження природи»** (30%), **«Науки про життя»** (40%), **«Науки про Землю і Космос»** (30%). Учасникам були запропоновані завдання різних когнітивних категорій, а саме завдання на **знання** (здатність пригадувати, розпізнавати, описувати, наводити приклади) – 25%, **застосування** (здатність порівнювати, відрізняти, класифікувати об'єкти і явища, інтерпретувати й пояснювати інформацію) – 50% та **міркування** (здатність формулювати запитання, висувати гіпотези, передбачати, аналізувати, узагальнювати й робити висновки, оцінювати інформацію й дані) – 25%.

Оскільки природничо-наукова компетентність виявляється в здатності організовувати, проводити дослідження та звітувати за їх підсумками, то щоб оцінити досягнення випускників початкової школи в цьому аспекті, у тестах ЗЗМЯПО завдання на **планування дослідження** – 40%, його **проведення** – 30% та **опрацювання результатів** – 30%.

Результати проведеного моніторингу виявили, що високий поріг сформованості природничо-наукової компетентності подолали 16,6% випускників початкової школи, середній – 51,3%, а базовий – 83,9%. 16,1% четвертокласників мають значні прогалини в опануванні навчального матеріалу в межах курсу «Я досліджую світ» і труднощі з його практичним застосуванням. Вони не спроможні встановлювати й пояснювати взаємозв'язки між об'єктами, природними явищами й процесами, демонструють низький рівень просторового й критичного мислення. Для них є проблемним інтерпретувати графічні та табличні дані, інтегрувати знання із різних галузей для розв'язання найпростіших навчальних завдань. Детально познайомитися із результатами можна у звіті (I частина) ЗЗМЯПО, де представлено показові приклади завдань із тестових блоків «Я досліджую світ» за покликанням: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/Zvit-ZZMYAPO-2024.-CHastyna-I_na-sajt.pdf

Отримані під час моніторингу дані свідчать, що четвертокласники дещо краще засвоїли теми, пов'язані зі змістовими категоріями «Дослідження природи» та «Науки про життя» (43%), а от тестові завдання змістової категорії «Науки про Землю й Космос» виявилися для учнів дещо складнішими (37%).

Найлегшими для випускників початкової школи 2024 р. були тестові завдання категорії «Знання» – 51% дітей здатні розпізнавати організми, об'єкти, природні явища й процеси або визначати їх відповідно до заданих характеристик, оскільки знають їхню будову, властивості тощо. Проте тільки 43% випускників справилися із завданнями категорії «Застосування», особливо із завданнями з картами чи картосхемами (34%), таблицями або діаграмами (39%), на загальну ерудицію (38%). Тому педагогам варто розробляти для учнівства завдання, які спонукають застосовувати теорію на практиці, працювати з різними джерелами і формами подання інформації (від текстової до інфографіки).

Найскладнішими для четвертокласників були завдання, що відповідають когнітивній категорії «Міркування» – з ними впоралися 29% учасників. Такі результати свідчать, що школярам/школяркам складно актуалізувати когнітивну діяльність, яка пов'язана із систематизацією даних, критичним аналізом інформації, прогнозуванням і верифікацією тощо. Тому педагогам потрібно пропонувати дітям завдання, які пов'язані з абстрактними поняттями, вимагають

глибшого осмислення, аналізу й узагальнення, власне добре розвинених навичок міркування.

Показники успішності випускників початкової школи за підсумками виконання завдань різних категорій дослідницького виміру такі: «Планування дослідження» – 41%, «Проведення дослідження» – 47%, «Опрацювання результатів дослідження» – 35%. Вони свідчать про недостатню практику використання діяльнісного підходу в освітньому процесі молодших школярів. Важливо формувати в учнівства такі уміння як шукати, аналізувати та перевіряти інформацію з різних джерел; інтерпретувати й аналізувати інформацію, представлену в різних формах; планувати, проводити та оцінювати результати природничо-наукових експериментів, дослідів тощо.

Оскільки під час моніторингу лише 25% респондентів надали правильну розгорнуту відповідь, то на уроках «Я досліджую світ» необхідно пропонувати завдання природничо-наукової тематики, що потребують надання розгорнутої письмової відповіді, а саме формулювання думки чітко, логічно, послідовно з опорою на різні джерела інформації.

Подолати проблеми, які виявив Загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти, допоможе впровадження **активного навчання**, яке передбачає залученість учнівства до освітнього процесу через діяльність, взаємодію, співпрацю, гру, дискусії, спостереження, дослідження, активні дії. На протидію пасивному слуханню та виконанню завдань, активне навчання спонукає дітей думати, аналізувати, встановлювати закономірності, знаходити шляхи вирішення проблем, створювати та взаємодіяти.

У початковій школі такий підхід є особливо ефективним, оскільки він враховує вікові особливості дітей, їхню потребу в русі, грі та безпосередньому досвіді. Як результат, у дітей розвивається критичне мислення, адже вони вчаться аналізувати інформацію, оцінювати її, робити висновки, знаходити шляхи вирішення проблеми тощо. Активне навчання підвищує мотивацію, тому що включеність у процес робить навчання цікавішим і значущим. Активна участь сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, оскільки задіюються різні канали сприйняття (візуальний, аудіальний, кінестетичний). Так як під час виконання завдань діти часто працюють у парах чи групах, то обговорення та спільне вирішення завдань сприяють розвитку комунікативних навичок, співпраці та емпатії. Діти вчаться брати на себе відповідальність за власне навчання, за вклад у спільну роботу команди, таким чином формується самостійність, самоконтроль, старанність.

Стратегії активного навчання

Які ж стратегії активного навчання доречно застосовувати в початковій школі? Перш за все, це навчання через гру, оскільки гра для дітей молодшого шкільного віку – це природний процес, під час якого вони отримують радість і задоволення, тому знання стають міцнішими, уміння і навички стійкішими. Використання дидактичних ігор, наприклад «Математична естафета», «Живі геометричні фігури», «Живий словесний промінь», «Полювання на букви», практичні досліді; рольові ігри, під час яких діти виконують різні ролі і засвоюють матеріал у цікавій формі; проектна діяльність, практичні досліді, експерименти, спостереження – все це робить навчання учнів/учениць активним, значущим, мотивуючим. Під час динамічної цікавої взаємодії в учнівства відбувається розвиток навичок 4 К: креативності, критичного мислення, комунікації та кооперації, які є визначальними у становленні успішної особистості.

Навчання на основі запитів учнів (Student Inquiry-Based Learning) або навчання через дослідження

надає дітям можливість фокусуватися на їхній активній участі у власному навчанні. Учитель представляє тему або проблему, яка викликає інтерес учнів та спонукає їх до запитань; організовує, надає ресурси та підтримує дітей у процесі дослідження. Школярі у групах активно досліджують проблему, збирають дані, аналізують зібрану інформацію, формують гіпотези, роблять висновки та пояснюють свої відкриття. Перевагами навчання на основі запитів є розвиток комунікативних навичок, самостійності, відповідальності, критичного мислення учнівства, підвищення мотивації, адже діти вивчають те, що їм цікаво. Знання, здобуті шляхом дослідження, як правило, запам'ятовуються краще та є більш стійкими. Учні/учениці також набувають досвіду вирішення реальних проблемних ситуацій, що формує в них необхідні життєві компетентності.

В арсеналі учительства є багато потужних інструментів для створення динамічного, цікавого та ефективного освітнього середовища, яке готує учнівство до викликів сучасного світу. Найважливіше пам'ятати, що сьогоднішню потребує зміни традиційної ролі педагога як «транслятора знань» на ролі фасилітатора, наставника, коуча, модератора та координатора освітнього процесу. Звертаємо увагу, що у новому навчальному році з метою підтримки впровадження реформи НУШ за кризових умов, адаптації освітнього процесу до сучасних викликів, подолання освітніх втрат і ефективного залучення учнівства до навчання, громадською спілкою «Освіторія» розроблено онлайн-тренінг «Перезавантаження НУШ: 1-4 класи», практичний

курс якого буде проводитися на базі КНЗ «ЧОІПОП ЧОР». Також пропонуємо познайомитися з переліком курсів підвищення кваліфікації, онлайн-тренінгів на сайті інституту, за покликанням: <https://cutt.ly/YrWqH45a>.

Сподіваємося, що ці методичні орієнтири будуть дороговказом для кожного педагога початкової ланки освіти у побудові змістовного, результативного та надихаючого освітнього процесу.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреас Шлейхер. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/yakist-osviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti-21-go-stolittya.pdf>
2. Держстандарт початкової освіти — які нововведення? URL: <https://osvitoria.media/experience/derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-yaki-novovvedennya/>
3. Звіт про результати третього циклу загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти 2024 р.: у 2-х частинах. Частина І. Навчання в кризових умовах: читацька, математична та природничо-наукова компетентності випускників початкової школи. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/Zvit-ZZMYAPO-2024.-CHastyna-I_na-sajt.pdf
4. Чому НУШ у початковій школі потребує перезавантаження? URL: <https://osvitoria.media/experience/chomu-nush-u-pochatkovij-shkoli-potrebuye-perezavantazhennya/>

Ксенія ВАНЬКО,

завідувач відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Алла КОЛОДА,

методист відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ГОЛОВНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

У своїй діяльності заклади дошкільної освіти у минулому навчальному керувалися Законом про дошкільну освіту, який розроблений у 2001 році. Але у новому 2025-2026 навчальному році підходи до планування дещо змінилися, що пов'язано із введенням в дію нового Закону України «Про дошкільну освіту» №3788-IX, прийнятого Верховною Радою України 6 червня 2024 року. Закон набрав чинності із 1 січня 2025 року. У Законі визначено нові типи організації освітньої діяльності, посилено увагу до якості освітнього процесу та безпеки дітей, урегульовано питання фінансування закладів дошкільної освіти (ЗДО) і робочого часу педагогів.

При формуванні Закону врахували відповідні положення Конституції України, Закону України «Про освіту», зокрема ст.6, інших нормативно-правових актів. Новий документ (1) містить перелік і опис

згрупованих за освітніми напрямками результатів навчання і компетентностей, які набуваються вихованцями впродовж здобуття дошкільної освіти. Освітня діяльність у сфері дошкільної освіти реалізується на підставі ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти на основі гарантованих прав і можливостей для їх реалізації з урахуванням індивідуальних особливостей, потреб і можливостей кожної дитини у здобутті дошкільної освіти.

Згідно із Законом, освітній процес спрямовано на формування у вихованців суспільних цінностей – правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, милосердя, толерантності, поваги до честі та гідності людини та результатів її праці, здорового способу життя та екологічної поведінки, цінностей постійного пізнання і розвитку (частина 4 статті 15). Щоб дитина якнайкраще розвивалася, зростала, розвивала свої здібності, уподобання, виросла здоровою психічно і фізично, якість